

Morfologia-kurssin luentomateriaaleja

Juho Härme

20. syyskuuta 2016

Sisältö

1	Luento 6: Adjektiiveista, pronomineista ja lukusanoista	2
1.1	Adjektiivien ja pronomien sijainti	2
1.2	Lukusanoista	3
1.3	Adjektiiveihin liittyviä ilmiöitä	5
1.3.1	Laatu- ja relaatioadjektiivit	5
1.3.2	Lyhyet ja pitkät muodot	6
1.3.3	Possessiivijadjektiivit	7
1.3.4	Vertailuaste kieliopillisena kategoriana	8

1 Luento 6: Adjektiiveista, pronomineista ja lukusanoista

- [Takaisin sivun ylälaitaan](#)
- [Lataa PDF](#)
- [Tutki luentokalvoja](#)
- [Tutki tuntitehtäviä](#)

Painotyyppitehtävä

Tähän asti olemme tutustuneet sijakategoriaan vasta taivutusopin kannalta ja vain substantiivien osalta. Tällä luennolla mietitään muiden nominien taivutusta ja lisäksi laajemmin eräitä adjektiiveihin liittyviä ilmiöitä. Koska kurssin painopiste on substantiivien ja verbien kielipillisten kategorioitten tuntemisessa, tämä luento on ehkä kohtuuttomankin tiivis ja pikainen katsaus melko laajaan joukkoon ilmiöitä. Pyrin kompensoimaan tätä antamalla vinkkejä lisälukemiselle ja toisaalta kotona tehtävillä internetharjoituksilla.

1.1 Adjektiivien ja pronomien sijataivutus

Kuten substantiivien kohdalla, seuraamme myös adjektiivien osalta Nikunlassin (2002: 143) esittämiä deklinaatiomalleja. Tosin on todettava, että adjektiivien taivutus on joka tapauksessa simpplimpää, eikä tulkintaeroille jää samalla tavalla sijaa kuin substantiivien kohdalla. Adjektiivideklinaatio (адъективное склонение) Nikunlassin esittämässä muodossa näyttää seuraavalta:

Sija	Maskuliini	Feminiini	Neutri	Monikko
Nom.	/oj/ ~ /ij/	/aja	/oje/	/ijə/
Gen.	/ovo/	/oj/	/ovo/	/ix/
Dat.	/omu/	/oj/	/omu/	/im/
Akk.	/oĭ/ ~ /ovo/	/yĵy	/oĭ/ ~ /ovo/	/ijə/ ~ /ix/
Instr.	/om/	/oj/	/om/	/im'и/
Prep.	/om/	/oj/	/om/	/ix/

Taulukkoa katsoessa on hyvä muistaa, että muodot on, jälleen kerran, esitetty fonettisessa asussa, mistä johtuen kirjoitusasultaan eroavat *oŭ* ja *eŭ* ovat yhtä ja samaa päätettä, samoin kirjoitusasultaan eroavat *yx* ja *ux*. Ainoa deklinaatioon poikkeuksen lisäävä tekijä on se, että maskuliinien nominatiivilla on kaksi varianttia: painollisen päätteen /oj/ ja painottoman /ij/.

Tässä esitetty taivutus koskee adjektiivien pitkiä muotoja (*полные формы прилагательных*), mutta myös monia pronomineja, partisiippien pitkiä muotoja ja suurinta osaa järjestysluvuista. Eräät muut pronominit, sanat *один* ja *третий* sekä *possessiiviadjektiivit* (притяжательные прилагательные) taipuvat seuraavan, niin kutsutun *pronominideklinaation* (местоименное склонение) mukaan:

Sija	Maskuliini	Feminiini	Neutri	Monikko
Nom.	/ø/	/a/	/o/	/и/
Gen.	/ово/	/oj/ ~ /эj/	/ово/	/их/
Dat.	/ому/	/oj/ ~ /эj/	/ому/	/им/
Akk.	/ø/ ~ /ово/	/y/	/o/ ~ /ово/	/и/ ~ /их/
Instr.	/им/	/oj/ ~ /эj/	/им/	/им'и/
Prep.	/ом/	/oj/ ~ /эj/	/ом/	/их/

Taulukosta on huomattava, että tällä kertaa /эj/ on esitetty erillisenä päätteenä. Tämä johtuu siitä, että kyseessä todella on eri vokaali. Tämä käy ilmi siitä, että monilla tämän ryhmän sananmuodoista päätte on painollinen (esim. моЕй), eikä painollisissa vokaaleissa tapahdu reduktiota. МОЙ- ja моЕй-sanojen viimeiset vokaalit ovat selvästi eri foneemeja. Se, kumpaa päätettä käytetään, määräytyy seuraavasti: /oj/-päätte, kun sanan vartalo päättyy liudentumattomaan konsonanttiiin, /эj/-päätte kaikissa muissa tilanteissa.

Tutkitaan vielä konkreettisia esimerkkejä kummastakin deklinaatiotyypistä.

Adjektiivideklinaatio красивый-sanalla:

Sija	Maskuliini	Feminiini	Neutri	Monikko
Nom.	красивый	красивая	красивое	красивые
Gen.	красивого	красивой	красивого	красивых
Dat.	красивому	красивой	красивому	красивым
Akk.	красивый / красивого	красивую	красивое / красивого	красивые ~ красивых
Instr.	красивом	красивой	красивом	красивыми
Prep.	красивом	красивой	красивом	красивых

Pronominideklinaatio мой-sanalla:

Sija	Maskuliini	Feminiini	Neutri	Monikko
Nom.	мой	моя	моё	мои
Gen.	моего	моей	моего	моих
Dat.	моему	моей	моему	моим
Akk.	мой ~ моего	мою	моё ~ моего	мои ~ моих
Instr.	моим	моей	моим	моими
Prep.	моём	моей	моём	моих

1.2 Lukusanoista

Lukusanat ovat venäjässä heterogeeninen ryhmä sanoja. Ordinaalilukusanat (järjestysluvut, порядковые числительные) taipuvat venäjässä adjektiivideklinaation (третий pronominideklinaation) mukaan, joten niitä ei tässä yhteydessä käsitellä tarkemmin. Sen sijaan kardinaalilukusanojen (количественные числительные) taivutuksesta on paikallaan

huomauttaa eräitä erityispiirteitä (vrt. Wade 2010: 208–209):

- suuri osa kardinaalilukusanoista ei taivu luvussa. Tämä on itse asiassa hahmottavista helpottava asia: jos mietit, pitäisikö lauseessa *minä näin kolme miestä* käyttää lukusanasta monikon vai yksikön genetiiviä (akkusatiivia), vastaus on, ettei sanalla ole kuin yksi genetiivimuoto: *я видел трёх мужчин*.
- lukusana *один* taipuu myös suvussa ja luvussa (одна, одно, одни) ja noudattaa pronominideklinaatiota
- lukusanat *ноль* ja *ноль* taipuvat kuten ensimmäisen deklinaation substantiivit
- muut liudentuneeseen äänteeseen päättyvät lukusanat taipuvat seuraavan taulukon mukaisesti sijoissa mutteivät luvussa tai suvussa. Säännönmukaisten kymmenlukujen taivutuksessa on huomioitava myös yhdyssanan ensimmäinen osa. Lisäksi kannattaa muistaa väistynä vokaali lukusanassa *восемь*.

Sija	Pääte	Esimerkki 1	Esimerkki 2
Nom.	/ø/	пять	пятьдесЯт
Gen.	/и/	пятиИ	пятиИдесяти
Dat.	/и/	пятиИ	пятиИдесяти
Akk.	/ø/	пять	пятьдесЯт
Instr.	/ju/	пятьЮ	пятьЮдесятью
Prep.	/и/	пятиИ	пятиИдесяти

Lukusanojen 3–4 neljä sijataivutus on puolestaan seuraavanlainen:

Sija	Esimerkki
Nom.	три
Gen.	трёх
Dat.	трём
Akk.	три ~ трёх
Instr.	тремЯ
Prep.	трёх

Lukusana kaksi on siitä poikkeuksellinen, että se ilmaisee nominatiivi-/akkusatiivimuodoissaan myös sukua (seuraavassa taulukossa esiintynä *две*-muoto):

Sija	Esimerkki
Nom.	два ~ две
Gen.	двух
Dat.	двум
Akk.	два ~ две ~ двух
Instr.	двумЯ

Sija	Esimerkki
Преп.	двух

Tutki vielä itsenäisesti lukusanojen **сорок**, **сто**, **девятью** ja **полтора** taivutusta wiktionarysta (klikkaa sanoja).

Ordinaali- ja kardinaalilukusanojen lisäksi venäjässä on erikseen kollektiivilukusanojen (собирательные числительные) ryhmä. Kollektiivimuoto muodostetaan ainakin teoriassa luvuista 2–10, joskin muodot 7–10 ovat harvinaisia (Wade 2010: 221). Seuraavassa on listattu kaikki tavallisimmat kollektiivilukusant nominatiivimuodossa (klikkaa sanoja tutkiaksesi taivutusta):

- двое
- трое
- четверо
- пятеро
- шестеро
- семеро

Funktionaalisen morfologian kannalta voidaan todeta, että kollektiivilukusanoja käytetään (Wade 2010: 221–222):

- 1) kollektiivisanojen yhteydessä (двое часов, четверо суток)
- 2) elollisten maskuliinisubstantiivien yhteydessä (ei aina, mutta usein): двое друзей, трое мальчиков
- 3) sanan дети yhteydessä (ei myöskään aina): трое/четверо/пятеро детей
- 4) Kun lukusanasta normaalisti riippuvaa subjektina toimivaa substantiivia ei ole ilmaistu: *Нас было двое / Трое стояли на углу.*

1.3 Adjektiiveihin liittyviä ilmiöitä

1.3.1 Laatu- ja relaatioadjektiivit

Adjektiivien luokan sisällä voidaan tehdä osittain merkitykseen perustuva jako *laatu-* ja *relaatioadjektiiveihin* (ks. Nikunlassi 2002: 132–133; Шелякин 2006: 72, 79). Jaottelulla on eräitä käytännössä hyödyllisiä sovellutuksia, joten käsitellään sitä lyhyesti myös tässä.

Laatuadjektiivit (качественные прилагательные) voivat nimittäin ilmaista ominaisuuden asteittaisena: niihin voidaan luontevasti liittää määreeksi sellaisia adverbbeja kuin *очень* tai *довольно*.

- (1) очень мягкий
- (2) довольно интересный

Tästä seuraa, että näistä adjektiiveista voi myös muodostaa vertailuasteita (ks. alempana) ja lyhyitä muotoja (myös tarkemmin alempana). Nikunlassi (Nikunlassi 2002: 132) antaa relaatioadjektiivista (относительные прилагательные) esimerkin *государственный*, sheljakin (2006: 72) puolestaan mainitsee muun muassa sanat *железный* ja *московский*.

1.3.2 Lyhyet ja pitkät muodot

Kuten jo peruskoulusta muistat, monilla venäjän adjektiivilekseemeillä voidaan erottaa kaksi eri muotosarjaa, pitkät muodot (полные формы) ja lyhyet muodot (краткие формы). Pitkistä muodoista on jo puhuttu, joten seuraavaksi muutama sana lyhyistä.

Lyhyet muodot ilmaisevat ainoastaan *suku-* ja *lukukategorioita* (joko molempia tai jompaakumpaa), eivät siis sijaa. Lyhyitä muotoja voi muodostaa ainoastaan *laatuadjektiiveista* (ks. yllä), ei relaatioadjektiiveista tai possessiivadjektiiveista. Myös laatuadjektiivien suhteen Šeljakin (2006: 79) esittää esittää seuraavat rajoitukset, niin että lyhyitä muotoja ei muodosteta, jos:

1. laatuadjektiivi on muodostettu suffiksilla *-ск-* (братский ум.)
2. laatuadjektiivi on muodostettu *-л-*suffiksilla ja muodosta tulisi homonyyminen verbien menneen ajan muodon kanssa (отсталый, бывалый ум.)
3. laatuadjektiivin maskuliinin nominatiivipääte on /oj/ ja vartalo päättyy /ов/-suffiksiin (деловой ум.)
4. Tiettyjen värien nimityksistä (розовый, коричневый ум.)

Lisäksi on muistettava, että tietyillä adjektiiveilla on *pelkästään* lyhyet muodot: esimerkiksi рад, горазд, должен, виноват (Шелякин 2006: 80; Zolotova, Onipenko, and Sidorova 2004: 90).

Niissä tapauksissa kun lyhyet muodot ovat mahdollisia, muodostaminen tapahtuu seuraavasti niin, että sanan vartaloon lisätään sukua tai lukua ilmaiseva pääte:

Adjektiivi	Vartalo	pääte / m	pääte / f	pääte / n	pääte / mon
молодой	/молод/	/ø/	/a/	/o/	/и/
синий	/син'/	/ø/	/a/	/o/	/и/

Taulukkoa tulkittaessa kehotan muistamaan monesti jo toistetut huomautukset päatemorfeista fonetiikan ja kirjoitusasun kannalta. Seuraava taulukko kuvaa konkreettiset muodot kirjoitusasussaan:

muoto / m	muoto / f	muoto / n	muoto / mon.
мОлод	мОлодА	мОлодо	мОлоды
сИнь	синЯ	сИне	сИни

Lyhyitä muotoja muodostettaessa tulee lisäksi muistaa, että väistyvän vokaalin ilmiö (ks. edellä) koskee myös näitä sanoja. Kuten aiemmasta muistetaan, perussääntö väistyvän vokaalin yhteydessä on, että ennen nollapäätettä vokaali edustuu ilmiäänteenä (o, e, и), muulloin nolläänteenä. Näin ollen väistynyt vokaali lyhyiden adjektiivien tapauksessa esiintyy konkreettisenä äänteenä yksikön maskuliinimuodoissa, esimerkiksi большо́й–боле́н, кратко́й–крато́к, дли́нный–дли́нен.

Lyhyisiin muotoihin liittyy erittäin tärkeä *funktionaalisen morfologian* piiriin kuuluva

kysymys: milloin lyhyttä muotoa käytetään?

Ensinnäkin voidaan todeta, että käyttöön liittyy yksi merkittävä rajoite: lyhyttä adjektiivia voidaan käyttää ainoastaan predikatiivin (именная часть сказуемого) roolissa, ilmaisemaan jotakin ominaisuutta subjektista (дедушка болен). Tämä on kuitenkin – filosofisesti sanottuna – ainoastaan välttämätön, ei riittävä ehto lyhyen adjektiivin käytölle. Toisin sanoen ei ole myöskään niin, että predikatiivin funktiosta aina seuraisi lyhyt muoto.

Wade (2010: 188) mainitsee seuraavat varmasti jo vanhastaan tutut käyttöerot/-säännöt:

- Lyhyet adjektiivit saattavat tietyillä sanoilla ilmaista tilan väliaikaisuutta (Он болен / больной)
- Kontekstin kapeus saattaa suosia lyhyttä muotoa (Микко прав).
- Lyhyt muoto voi olla tyyliältään kirjallisempi
- lyhyt muoto voi ilmaista, että ominaisuutta on liikaa: Ботинки малы, брюки узки
- Jos adjektiivilla on oma määreensä, käytetään lyhyttä muotoa:
  - Аудитория полна народу
  - Они нами довольны
  - Сибирь богата лесами

Zolotova ym. (2004: 90) huomauttavat, että joissakin tapauksissa lyhyen adjektiivin käyttö on “в контексте свободного авторского выбора” – puhujan tai kirjoittajan oma ratkaisu (он умный / умён), joka ei ole kieliopillisesti pakotettu – joissain taas joko mahdotonta tai ainoa mahdollisuus. Zolotova ym. antavat seuraavanlaisia esimerkkejä tilanteista, joissa lyhyt adjektiivi on ainoa mahdollisuus:

- (3) Ваше упорство печально
- (4) Фантастика хороша тогда, когда зритель не сразу понимает, как сделан трюк
- (5) Ты сам замечаешь, что молоко тебе полезно.

Esimerkeissä 4 ja 5 on adjektiivin merkitystä rajoittava spesifi konteksti, minkä takia pitkä muoto ei ole mahdollinen. Esimerkissä 3 puolestaan on *emotionaalis-kausatiivinen* adjektiivi (vrt. печальный, грустный, веселый). Yleisluontoisemmassa kontekstissa sekä lyhyet että pitkät adjektiivit olisivat mahdollisia (vrt. Zolotova, Onipenko, and Sidorova 2004: 91):

- (6) Молоко полезное / полезно

Toisaalta pitkien adjektiivien käyttö on rajattua, kun kyseessä ei ole henkilösubjekti:

- (7) Он был холодным / холоден. **MUTTA** Дом был холоден.

1.3.3 Possessiivadjektiivit

Possessiivadjektiivit (притяжательные прилагательные) ilmaisevat jonkin esineen, asian tai ominaisuuden kuulumista jollekin (elolliselle) subjektille. Šeljakinin mukaan (2006:

72) possessiivadjektiivit jakautuvat kahteen ryhmään: a) niihin, jotka ilmaisevat kuulumista jollekin konkreettiselle yksilölle (папин, мамин уи.) b) niihin, jotka ilmaisevat kuulumista jollekin ryhmälle tai joukolle. (вольчя шкура уи.)

Ensimmäisen kategorian possessiivadjektiivit muodostetaan liittämällä jokin suffikseista -ин, -нин ja -ов (Wade 2010: 175). Esimerkiksi:

(8) /бабушк/ – /бабушк/ин/

Toisen kategorian possessiivadjektiivit puolestaan muodostetaan liittämällä adjektiivin pääte yleisnimeen. Samalla tapahtuu ääntenmuutoksia:

(9) /медвед’/ – /медвеж/ий

(10) /девиц/а/ – /девич/ий

Possessiivadjektiivit taipuvat edellä esitetyn pronominideklinaation mukaisesti.

1.3.4 Vertailuaste kieliopillisena kategoriana

Vertailuaste on kieliopillinen kategoria, jota ilmaisevat ainoastaan adjektiivit ja adverbit. Kategorialla on kolme arvoa: positiivi (положительная степень), komparatiivi (сравнительная степень) ja superlatiivi (превосходная степень).

Vertailuaste (komparatiivi tai superlatiivi) muodostetaan venäjässä joko yksinkertaista muodostustapaa (простая сравнительная степень) tai yhdistettyä muodostustapaa (сложная сравнительная степень) noudattaen.

Yhdistetty komparatiivi muodostetaan seuraavan simppelein kaavan mukaisesti:

более + [adjektiivi/adverbi positiivimuodossa]

Yhdistetyn superlatiivin muodostamisessa puolestaan käytetään seuraavaa kaavaa:

самый + [adjektiivi/adverbi positiivimuodossa]

Tämän kurssin kannalta mielekästä on keskittyä lähinnä yksinkertaisen komparatiivin muodostukseen. Nikunlassi (2002: 145) erottelee yksinkertaisen komparatiivin päätteiksi seuraavat kolme:

- /э/
- /шэ/
- /эжэ/ (tai vaihtoehtoisesti /эж/)

Yksinkertaisen komparatiivin muodostamisesta tekee hankalan se, että muotoon liittyy suuri joukko ääntenmuutoksia. Selkein tapaus on viimeksi mainittu /эжэ/-pääte, joka aiheuttaa ainoastaan vartalon viimeisen konsonantin vaihtumisen liudentuneeseen versioon. Näin ollen saadaan seuraavat muodot:

- /красив/ее/
- /умн/ее/
- /замечательн/ее/
- /про/хлад/н/ее/

Kaksi muuta päätettä aiheuttavat monimutkaisempia muutoksia vartalon viimeisen morfeemin ja vertailuastepääteen rajalla. Seuraavaan on listattu tavallisimpia muutoksia (ks. Wade 2010: 197):

ääanne	uusi äänne	esimerkki	huom.
г	ж	дорогой-дороже	
д	ж	молодой-моложе	
з	ж	близкий-ближе	
к	ч	жаркий-жарче	
с	ш	высокий-выше	
ск	щ	плоский-плосче	к katoaa
ст	щ	чистый-чище	т katoaa
т	ч	богатый-богаче	
х	ш	тихий-тише	
в	вл	дешёвый-дешевле	

Edellä esitettyjen muodostustapojen lisäksi on huomattava, että eräillä tutuilla adjektiiveilla yksinkertaisten komparatiivimuotojen ei voi sanoa sisältävän samaa juuri-morfeemia kuin positiivimuotojen. Näissä tapauksissa ei ole kyse suffiksin lisäämisestä vartaloon, vaan kokonaan uudesta vartalosta. Tällaisia muotoja sanotaan *suppletiivisiksi* (супплетивные формы). Näitä ovat ainakin seuraavat:

- хороший - лучше
- плохой - хуже
- маленький - меньше

Morfosyntaksia Yksinkertaisen komparatiivin muodot ovat syntaksin kannalta poikkeuksellisia muihin adjektiivimuotoihin verrattuna. Ne eivät nimittäin ilmaise sukua, lukua tai sijaa, vaan niitä käytetään käytännössä aina predikatiivisesti, kuten seuraavissa esimerkeissä:

(11) Они были **лучше**, они были иностранные и прекрасные.

(12) Но те были **дешевле, функциональнее** и в конечном счёте победили

Nikunlassi, Ahti. 2002. *Johdatus Venäjän Kieleen Ja Sen Tutkimukseen*. Helsinki: Finn Lectura.

Wade, Terence. 2010. *A Comprehensive Russian Grammar*. Vol. 8. John Wiley & Sons.

Zolotova, G. A., N. K. Onipenko, and M. U. Sidorova. 2004. *Kommunikativnaja Grammatika Russkogo Jazyka*. Moskva: RAN.

Шелякин, М.А. 2006. *Справочник По Русской Грамматике*. drofa.